

K. ULVYDAS

**A.SALIO VEIKLA VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETE 1930–1939 M.**

A.Salys į lietuvių kalbotyros istoriją įėjo kaip vienas įžymiausių XX amžiaus lituanistų ir baltistų komparatyvistų. Mokslo viršūnių – visų laipsnių ir vardų – jis pasiekė dėl savo didelių gabumų, kurie ėmė reikštis jau pačioje jaunystėje, kai jis dar mokėsi Telšių "Saulės" gimnazijoje. Kaip liudija bendraamžiai (pvz., leksikografe Z.Jonikaitė ir kt.), jau tada jis išsiskyrė iš kitų jaunuolių savo mokslumu ir sugebėjimais, kurie stebino ir džiugino ypač mokytojus; A.Salys kartu su kitu tos pat gimnazijos mokiniu A.Juciu (būsimu teorinės fizikos profesorium ir akademiku) buvo laikomi gimnazijos pažibomis.

A.Salio gabumai ypač išryškėjo studijų metais Kauno universitete, kuris vėliau gavo Vytauto Didžiojo vardą. Čia 1923 m. jis turėjo laimėti mokyti iš tokių įžymybių kaip didžiausias lietuvių kalbotyros istorijoje lituanistas ir baltistas komparatyvistas K.Būga, iškiliausias lietuvių bendrinės kalbos kūrėjas ir normintojas J.Jablonskis. Turbūt didžiausią įtaką A.Saliui padarė jau tada pasaulyje išgarsėjęs K.Būga, kuris veikiausiai ir bus lėmęs tai, kad po dvejų studijų metų Kaune jam buvo sudarytos sąlygos išvykti studijuoti į Leipcigą, kur tuo metu dirbo pasaulinio garso lituanistas ir baltistas J.Gerulis, tapęs A.Salio moksliniu vadovu. Turėdamas tokį vadovą, A.Salys 1929 m. baigia ir apgina daktaro disertaciją "Die žemaitischen Mundarten: Geschichte des žemaitischen Sprachgebietes". Ši disertacija ypač reikšminga tuo, kad joje pirmą kartą lituanistikoje taip pagrįstai ir išsamiai ištirtinėta žemaičių tarmių istorija nuo seniausių laikų, plačiau pasinaudota kryžiuočių ordino kronikomis ir kitais senovės dokumentais.

Pravartu priminti, kad tuo pat metu Leipcege mokėsi ir kitas Kauno universiteto pasiųstas nepaprasto darbštumo studentas lituanistas – P.Skardžius (taip pat, kaip ir A.Salys, būsimasis profesorius ir akademikas). Pastarasis tais pat metais, kaip ir A.Salys, apgynė Leipcege daktaro disertaciją "Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen". Jo vienas svarbiausių mokytojų buvo irgi J.Gerulis, kuris rūpinosi abiem savo mokiniais, stebėjo jų darbą ir globojo juos. Čia tie du mūsų kalbininkai sugretinami tam, kad dar kartą būtų galima priminti didelius pirmojo iš jų gabumus, paliudytus jau kito asmens – paties mokytojo J.Gerulio, kuris džiaugėsi vieno savo mokinio gabumais, o antrojo darbštumu ir tą džiaugsmą mėgo kitiems nusakyti šiurkštokai, bet vaizdingai šitaip: "Salys savo disertaciją parašė galva, o Skardžius – subine". Prieš daugelį dešimtmečių iš garsaus kalbininko lūpų netikėtai išgirsta tokia mano gerbiama mokytojų gabumų charakteristika ar jų palyginimas manęs, jauno studento, negalėjo nešokuoti. Tik vėliau, klausydamas įdomių Maironio paskaitų apie K.Donelaičio epochos Prūsijos Lietuvą ir jo kūrybą, supratau, jog ir J.Gerulio gimtoji kalba dar turėjo būti tokia pat paprasta, konkreti, kartais šiurkšti, o kartais nuostabiai švelni kaip ir būrų kalba, kurią K.Donelaitis genialiai įamžino savo "Metuose".

I Vytauto Didžiojo universitetą A.Salys iš Vokietijos grįžo 1930 m., prieš tai dar spėjęs semestrą kruopščiai padirbėti Hamburgo universiteto Fonetikos laboratorijoje, ir jau rudenį pradėjo čia dėstyti lituanistikos ir baltistikos disciplinas.

Tais metais visa Lietuva šventė Vytauto Didžiojo 500 metų mirties jubiliejų. Tėvynėje ir už jos ribų gyvenantys lietuviai organizavo daug įvairių iškilmingų renginių. Visa Respublika gyveno didžiulio dvasinio patriotinio pakilimo sąlygomis, kurios buvo išryškėjusios jau prieš kelerius metus, ruošiantis švęsti šį jubiliejų. Tas dvasinis patriotinis pakilimas ypač buvo apėmęs visą Lietuvos jaunimą tiek miestuose, tiek kaimuose. Net tais metais išduoti brandos atestatai buvo ypatingi: kitokio nei paprastai popieriaus, didesnio formato ir su Vytauto Didžiojo atvaizdu. Tas jaunimo, ypač studentijos, dvasinis patriotinis pakilimas krito į akis net užsieniečiams, atvykstantiems į Lietuvą. Pavyzdžiui, J.Gerulis, atvykdamas čia mokslo reikalais, savo knygos "Die litauischen Dialektstudien" (1930) pratarinėje į čia minėtą studentijos dvasinį patriotinį pakilimą žiūri tiesiog kaip į tam tikrą lituanistikos renesansą. Ir iš tikrųjų lituanistiką, kaip pagrindinę šaką, rinkosi šimtai jaunuolių. Vien pirmojo kurso studentai netilpdavo didžiojoje auditorijoje, o kadangi universitete buvo semestry sistema (to paties dalyko paskaitų vienu metu galėjo klausyti įvairių kursų studentai), tai daug kam tekdavo per paskaitas ir pastovėti. Žinoma, toks studentų lituanistų entuziazmas negalėjo nekristi į akis ir patiems dėstytojams, iš jų ir J.Geruliui ar kitiems.

To meto studentų dvasią kėlė ir jų patriotizmą stiprino tai, kad nuo Lietuvos nepriklausomybės kovų pabaigos buvo praėję vos apie dešimt metų. Istorinis nepriklausomybės iškovojimas, Lietuvos savanorių karių didvyriškumas jaudino kiekvieną lietuvį, ypač jaunuolį. Kiekvienas, remdamasis neseniai už nepriklausomybę pasiaukojamais kovojusių tėvų, brolių ar šiaip artimųjų pavyzdžiu, stengėsi nors truputėliu prisidėti prie Tėvynės stiprinimo.

Tam laikui nepaprastai būdingas įvairiausių jaunimo organizacijų kūrimasis ir jų klestėjimas. Vytauto Didžiojo universitete veikė dešimtys studentų korporacijų, kurių nariais buvo keliami kilniausi uždaviniai: tarnauti Dievui ir Tėvynei, artimui, ugdyti savo asmenybę, skleisti dorą, nenuilstamai siekti mokslo ir sąžiningai ruoštis būsimai profesijai. Iš ideologinės krypties studentų organizacijų pačios didžiausios ir veikliausios buvo ateitininkų, tautininkų (neolituany) ir varpininkų organizacijos bei ideologinės krypties korporacijos.

Apie tokių organizacijų veiklumą galima pateikti čia vieną kitą pavyzdį. Ateitininkai buvo paskelbę ateitininkų namų Kaune statybos vajų: kiekvienas tai statybai turėjo paaukoti bent plytą — t.y. nupirkti centus kainuojantį talonėlį. Žinoma, tas vajus skatino ir šiaip žmonės aukoti tų namų statybai, o rezultatas buvo anuomet grandiozinis pastatas Kauno Laisvės alėjoje, kur Nepriklausomybės metais rado prieglobstį daugybė nepasiturinčių studentų. Jaunimas taip pat daug prisidėjo aukodamas ir rinkdamas aukas didingos Prisikėlimo bažnyčios statybai Kaune. Joje, nebaigtoje įrengti, buvo įkurdinta okupacijos metais televizorių gamykla. Nepriklausomoje Lietuvoje ji turėtų būti užbaigta ir atiduota naudotis tikintiesiems.

Neolituantai ir varpininkai taip pat turėjo savo patalpas, pirmieji daugiau valdžios, antrieji visuomenės lėšomis ir pastangomis parūpintas. Visur virė aktyvus, kūrybingas studentų gyvenimas, buvo organizuojamos mokslinės, politinės diskusijos, kultūriniai renginiai, poilsio vakarai ir kt. Visose tose patalpose veikė ir studentams prieinamesnės negu šiaip mieste valgyklos.

Kalbant apie tą laikotarpį negalima čia nepaminėti ir to, kad santykiai tarp studentų, pasiskirsčiusių (dažnai ir pagal tautybes ar regionus) įvairiomis organizacijomis, draugijomis ir korporacijomis, buvo visiškai normalūs, draugiški ir korektiški, išskyrus gal tik negausius kraštutinių kairiųjų studentų sambūrius, kuriuos sudarė paprastai kitataučiai arba šiaip nulietuvėję jauni žmonės. Šie tai retkarčiais ir sukeldavo arba tiesiog išprovokavo tam tikrų ekscesų, iš kurių didžioji studentijos dalis tik pasijuokdavo.

Tokia būtent atmosfera tvyrojo Lietuvoje ir Vytauto Didžiojo universitete pradėjus čia pedagoginį darbą A.Saliui. Patį pirmąjį savo darbo semestrą

(1930 m. rudenį) jis pradėjo skaityti keletą svarbių lituanistikos disciplinų (senovės prūsų kalbą, latvių kalbą ir kt.) ir vadovauti praktikos darbams. Kituose semestruose jo dėstomų disciplinų ir vadovaujamų seminarų skaičius vis didėjo. Jau dviem pirmaisiais darbo metais jis iškilo kaip vienas pagrindinių lituanistikos disciplinų dėstytojų Vytauto Didžiojo universitete. Metais anksčiau (1929) pedagoginį darbą tame pat universitete buvo pradėjęs A.Salio kolega P.Skardžius.

Tuo metu humanitariniai mokslai buvo dėstomi dviejuose fakultetuose: Humanitarinių mokslų ir Teologijos ir filosofijos. Toks dubliavimas absoliučiai nebuvo jokia kliūtis nei profesūrai, nei studentijai. Priešingai, tai sudarė visiems tik patogumą ir mokslo bei studijų įvairovę. Pirmiausia patys tų fakultetų reguliariai nebuvo visai vienodi. Taigi buvo juose ir nevienodų humanitarinių mokslų disciplinų. Studentas, be reguliavimo reikalaujamų disciplinų, galėjo laisvai pasirinkti ir kitokių jam patinkamų disciplinų bet katram iš tų dviejų fakultetų. Nebuvo daroma studentui jokių kliūčių ir pasirinkti bet kurį iš tų patį dalyką dėstančių profesorių. Taigi lituanistikos disciplinų galima buvo klausyti bet katram iš paminėtųjų fakultetų. Tačiau kokio didesnio blaškymosi čia paprastai nebuvo: absoliutinę daugumą disciplinų studentas išklausydavo ir išlaikydavo egzaminus paprastai viename katrame tų fakultetų. Tas dviejų fakultetų egzistavimas buvo ypač parankus nepasiturintiems ir stipendijų negaunantiems studentams, kuriems duoną tekdavo pelnytis uždarbiaujant. Mat analogiškų disciplinų paskaitos atskiruose fakultetuose dažnai buvo skaitomos nevienodu laiku: vienur priešpiet, kitur popiet, todėl uždarbiaujančiam studentui lengviau buvo savo darbo laiką suderinti su paskaitų laiku.

P.Skardžius nuo pat 1929 m. lituanistikos disciplinas skaitė Humanitarinių mokslų fakultete, o A.Salys nuo 1930 m. — Teologijos ir filosofijos fakultete. Bet jau pačiais pirmaisiais A.Salio pedagoginio darbo metais jo paskaitų klausyti susirinkdavo abiejų fakultetų studentai lituanistai, todėl auditorijos tiesiog lūžte lūždavo. To negalima pasakyti apie P.Skardžiaus skaitytas paskaitas, nors jos irgi buvo ne mažiau turiningos ir įdomios. Abu šie iš Leipcigo grįžę dėstytojai į Vytauto Didžiojo universitetą įnešė daug nauja. Jie tiesiog praturtino ir pagyvino čia visą lituanistiką, kurios disciplinų dėstymas po didžiųjų mūsų kalbininkų K.Būgos ir J.Jablonskio mirties buvo labai pasunkėjęs. Prie to jau anksčiau minėto J.Gerulio pastebėto lituanistikos renesanso blykstelėjimo, be jokios abejonės, prisidėjo tiek A.Salys su P.Skardžiumi, tiek, žinoma, J.Gerulis, padėjęs paruošti Lietuvai tokius puikius du mokslininkus. Tik gaila, kad to meto Lietuvos valdžia veikliausiai dėl kūrimosi sunkumų nesugebėjo bent keleriais metais anksčiau pasirūpinti aukščiausios kvalifikacijos lituanistų paruošimu, nors puikiausių vadovų tam reikalui jau būtų buvę galima lengvai rasti, jei ne pačioje Lietuvoje, tai bent Vokietijoje ar net Latvijoje (turiu galvoje J.Gerulį ir J.Endzelyną).

Kaip jau skaitytojas galėjo pastebėti, A.Salio 90-tųjų mirties metinių proga čia minimi ir P.Skardžius bei J.Gerulis. Taip yra todėl, kad šie trys išymūs kalbininkai savo gyvenimu ir darbais labai susiję: A.Salys ir P.Skardžius buvo J.Gerulio mokiniai Leipcige, jie abu apie dešimtį metų dėstė lituanistiką tame pat Vytauto Didžiojo universitete, abu laimingai išvengė grįžtančios raudonojo teroro bangos 1944 m. pasitraukdami į Vokietiją, o kiek vėliau — į JAV, kur iki pat mirties nenuilstamai darbavosi lituanistikos dirvonuose. Jie ne tik plėtojo lituanistiką, bet ir labai prisidėjo prie lietuvių kalbos ugdymo, jos kultūros kėlimo tarp mūsų išeivių, pagyvino lituanistinius tyrinėjimus JAV, garsino tenai Lietuvos vardą.

Dabar grįžkime prie A.Salio pedagoginio darbo Vytauto Didžiojo universitete. Pirmiausia norėtusi apibūdinti jį kaip pedagogą, nes tada, tik pradėjęs dėstyti, jis, išskyrus disertaciją, dar nebuvo nuveikęs kokių didesnių lituanistikos darbų, o pats jo dėstymas, visas pedagoginis darbas žavėte žavėjo mus, studentus, tiek pirmakursius, tiek baigiančius universitetą, tokius kaip P.Jonikas, J.Kruopas, J.Senkus, J.Labokas, Z.Jonikaitė, E.Mikalauskaitė, I.Matuzevičiūtė ir daugelis kitų. Į A.Salio paskaitas tiesiog plūstelėjo studentų iš abiejų čia minėtų fakultetų. Kas gi juos čia taip traukė? Pirmiausia, žinoma, traukė jo puikus dėstymas, kurį lėmė geras pasirengimas paskaitoms, jų naujumas, pavyzdinė literatūrinė dėstytojo tartis, net išorinis asmens patrauklumas, jo elegancija.

Į paskaitas ir seminarus A.Salys ateidavo apsirengęs puikiu škotiško šveto kostiumu, golfo stiliaus kelnėmis, kurios tuo metu buvo labai paplitę Vakarų Europoje ir ėmę plisti Lietuvoje. Vėliau, atlikdamas karinę prievolę autobatalione, į paskaitas jis ateidavo eilinio kareivio, vėliau puskarininkio uniforma, kas klausytojams buvo savotiškai įdomu. Žinoma, svarbiausia čia buvo paskaitų turiningumas ir pats dėstymo būdas, laisva, nuosekli, gyva kalba, kurią ne tik lengva iš karto suvokti, bet ir užrašyti. A.Salys niekada nėra skaitęs paskaitų iš rašto, kaip daugelis kitų profesorių. Tiesa, paskaitos tekstą jis turėdavo, bet niekad jo neskaitydavo, patį turinį pasakodavo, tik kartkartėmis žvilgtelėdamas į nedidelį rašteliuką, iš kurio užrašydavo lentoje pačius pavyzdžius — kalbos faktus. Stebino mus visus dėstymo metodiškumas, kuriuo jis, matyt, buvo apdovanotas jau pačios prigimties. Vėliau jau kiti profesoriai mus mokė kalbos dėstymo metodikos, bet tokio metodiškumo, kuriuo pasižymėjo A.Salys, iš tikrųjų negalima išmokti nei iš metodikų, nei iš metodininkų, nes tai jau turi būti įgimta.

Štai kaip studentams buvo dėstoma senovės prūsų kalba. Pirmiausia kiekvienam buvo išdalijami to meto priemonėmis padauginyti senovės prūsų kalbos tekstai, nurodomi pagrindiniai dėstomo dalyko šaltiniai, kurių svarbiausi tada buvo šie: R.Trautmanno "Die altpreussischen Sprachdenkmäler" (1910), G.H.F.Nesselmanno "Thesaurus linguae Prussicae" (1873), E.Bernekerio "Die preussische Sprache" (1896). Beje, studentams pateikiami padauginyti tekstai buvo labai patikimi, nes jie imti iš R.Trautmanno knygos, o šio autoriaus pagal tekstų perrašos tikslumą, rodos, ir iki šiol dar niekas nėra pralenkęs. Toliau gauti tekstai buvo nagrinėjami lingvistiškai: verčiami į lietuvių kalbą, aptariamas kiekvienas žodis semantiškai, fonetiškai, etimologiškai, ypač kreipiant dėmesį į santykį su kitomis baltų kalbomis, pirmiausia su lietuvių kalba. Taigi auditorijoje vyko gyva, visapusiška teksto analizė, į kurią buvo įtraukti visi klausytojai. Taip dirbant po kelių savaitių tekstai tiesiog įstrigdavo į studentų atmintį, o jų analizė darėsi vis aiškesnė ir įdomesnė. Žinoma, pats vadovas į tokias paskaitas, kaip jau minėta, ateidavo labai kruopščiai pasiruošęs. Reikia čia pasakyti, kad tokią kalbos tekstų nagrinėjimo metodiką praktikavo taip pat kiti profesoriai, ypač Vakarų Europos universitetų absolventai, pvz., P.Brenderis panašiai mums dėstė lotynų autorius. Pagrindinis tokio dėstymo bruožas buvo — gyvumas, auditorijos aktyvumas, jos įtraukimas į darbą. Aišku, jog studijų metodika iš studento reikalavo ir paruošiamojo darbo namie, o laiko tam, deja, retai kuris terasdavom. Tačiau

pasiruošti tos kalbos egzaminui, ypač tam studentui, kuris uoliai buvo lankęs paskaitas, nebuvo sunku, nes po tokio dėstymo ne tiek jau likdavo spragų. Pastarąsias reikėdavo užpildyti iš specialiosios literatūros, kuri beveik visa buvo išleista vokiškai ir visiems lengvai prieinama V. Biržiškos, A. Šalkauskaitės, I. Kisino ir kity pavyzdgingiausiai tvarkomoje Universiteto bibliotekoje.

Panašiai buvo dėstomas ir latvių kalbos kursas. Pagrindiniai šio dalyko veikalai bei šaltiniai mums tada buvo J. Endzelyno "Lettische Grammatik" (1922), J. Endzelyno ir Mylenbacho "Latviešu gramatika", kompaktiška, puikiai parašyta, primenanti mūsų J. Jablonskio gramatiką, J. Endzelyno "Lettisches Lesebuch" (1922), prieinamiausias ir populiariausias vadovėlis. Per paskaitas daugiausia ir naudojotės pastarąja knyga, iš ten semdamiesi pavyzdžių ir tekstų lingvistinei analizei, kuri buvo praktikuojama paprastai po teorinių paskaitų. Reikia pasakyti, kad to dalyko egzaminas irgi nebuvo sunkus, nes jau vien uolus paskaitų lankymas bei tekstų nagrinėjimas padėdavo išmokti latvių kalbos pagrindus, ypač kad tą kalbą dėstė puikus baltistas, gerai mokėjęs naudotis ide. kalbų lyginamuoju istoriniu metodu.

Be senovės prūsų ir latvių kalbų, A. Salys Vytauto Didžiojo universitete dėstė daug kitų reguliavimo reikalaujamų lituanistikos ir baltistikos arba bendrosios kalbotyros disciplinų, išskyrus bendrąjį lietuvių kalbos kursą, kurį Teologijos ir filosofijos fakultete dėstė J. Balčikonis, o Humanitarinių mokslų fakultete — S. Čiurlionienė. Beje, A. Salio skaitomos bendrosios fonetikos paskaitos ar vedami seminarai aprėpdavo ir bendrinės lietuvių kalbos fonetikos bei bendrinės tarties dalykus išsamiau ir giliau negu J. Balčikonio ar S. Čiurlionienės skaitomos bendrojo lietuvių kalbos kurso paskaitos bei vedamos pratybos.

A. Salio dėstymo meistriškumas ypač išryškėdavo istorinės lietuvių kalbos gramatikos, dialektologijos ir bendrosios fonetikos paskaitose bei pratybose. Šios disciplinos, atrodo, jam buvo daugiausia prie širdies, jis jas ne tik labiausiai mėgo, bet ir geriausiai buvo pasiruošęs joms dėstyti. Istorinės gramatikos kursą jis pradėdavo nuo fonetikos ir baigdavo sintakse, kurios tada buvo kuriami dar tik pagrindai ir kuri palyginti su fonetika ir morfologija dar mažiausiai buvo "istoriška". Beje, išsamios istorinės lietuvių kalbos sintaksės, išskyrus atskirų konstrukcijų ar atskirų kalbos dalių istorinius sintaksinius tyrinėjimus, neturime dar ir šiandien. Čia tyrinėtojų dar laukia dideli darbai. Vis dėlto A. Salio skaitytos istorinės lietuvių kalbos gramatikos paskaitos sudaro gana pilną šios disciplinos kursą, kurio tuo metu Lietuvoje niekas ir niekur taip išsamiai nedėstė. Istorinės gramatikos dėstymo srityje A. Salys Vytauto Didžiojo universitete buvo, galima sakyti, vienintelis taip puikiai pasiruošęs specialistas 1930–1939 metais. Tos disciplinos dėstymą taip pat labai gerino dėstytojo sugebėjimas įtraukti studentus į savarankišką darbą. Kruopštesnių studentų sudaryti šios disciplinos užrašai atstojo tiesiog universitetinį istorinės gramatikos vadovėlį.

Antra A. Salio mėgstamiausia ir ne mažiau talentingai dėstoma disciplina Vytauto Didžiojo universitete buvo lietuvių dialektologija. Čia jis, dar Leipcege studijuodamas ištyręs žemaičių tarmių istoriją, plačiai ir kūrybiškai pasinaudojęs visų pirma K. Jauniaus, A. Baranausko, Fr. Spechto, K. Būgos, J. Gerulio ir kity tyrinėtojų darbais, taip pat pėsčiomis keliaudamas ar moto-

ciklu važinėdamas po Lietuvą, kruopščiai patikrinęs, o dažniausiai pats nu-
statęs lietuvių kalbos tarmių ribas, pirmą kartą lituanistikos istorijoje sukūrė
darnų universitetinį lietuvių dialektologijos kursą, kurį jis tolydžio pildė ir
tobulino. A.Salio dialektologijos kursą gražiai papildė ir patį dalyko dėstymą
pagerino pirmą kartą lituanistikos istorijoje taip kruopščiai ir kartu palyginti
detaliai paties kurso autoriaus sudarytas tarmių žemėlapis, nepraradęs, kaip
ir pats kursas, savo didžiulės reikšmės ir mūsų dienomis.

Pirmąjį to tarmių žemėlapio egzempliorių autorius sukūrė panaudodamas
tarmių reikalui 1920–1922 m. P.Matulionio iš naujo sudarytą "Kalnuotumo
ir nuotakumo Lietuvos ir jos pakraščių žemėlapi..." Čia jis įvairiausių spalvų
tušu išvedžiojo tarmių ribas ir kur reikiant brūkšniuotomis įvairių kryptų
linijomis nuspalvino jų plotus. Žinoma, tas pirmasis A.Salio žemėlapis paly-
ginti su moderniais kartografiniais darbais dar negalėjo būti tobulas ir visiškai
tikslus, pats A.Salys jį tobulino, kol gyveno Lietuvoje, bet vis dėlto juo, ga-
lima sakyti, buvo pradėta lietuvių tarmių kartografija. Tiesa, to žemėlapio
spaustuvinio egzemplioriaus neteko niekur matyti, nes jis spaustuvėje vei-
kiausiai niekada ir nebuvo multiplikuotas, bet to meto studentams jis buvo
lengvai prieinamas: kiekvienos dialektologijos paskaitos metu kabodavo prie-
šais auditoriją. A.Salys mielai skolindavo jį kiekvienam studentui, norinčiam
jį nusikopijuoti, ir tai darydamas jis, atrodo, jautė tam tikrą pedagoginį pasi-
tenkinimą ir pasididžiavimą: jo paties ranka nubraižytas žemėlapio originalas
buvo nuostabiai kruopščiai atliktas, tarsi spaustuvinis egzempliorius. Tikslią
šio žemėlapio kopiją, paklijuotą drobėje, esu išlaikęs iki šiol kaip gražų šil-
tų mylimo mokytojo ir jo mokinio santykių atminimą. Beje, šio žemėlapio
perdarinį A.Salys yra paskelbęs 1933 m. "Archivum Philologicum" IV tome.
Pastaruoju pasinaudota 1948 m. "Lietuvių kalbos rašybos žodyne" ir kitur.

Be senosios prūsų kalbos, latvių kalbos, lietuvių kalbos istorinės gramati-
kos, lietuvių dialektologijos, A.Salys yra dėstęs Vytauto Didžiojo universitete
ir keletą kitų dalykų: bendrąją fonetiką, baltų kalbotyros įvadą, kalbotyros
pagrindus mokyklos darbe ir kt.

Ypač įdomios ir turiningos buvo bendrosios fonetikos paskaitos, pajvairin-
tos eksperimentinės fonetikos aparatūra ir duomenimis. A.Salys buvo įstei-
gęs pirmą Lietuvoje Fonetikos laboratoriją, kuri buvo gerai sutvarkyta ir vis
turtinama. Į kiekvieną paskaitą stud. J.Labokas (lyg ir tos laboratorijos la-
borantas) iš anksto atnešdavo iš tos laboratorijos medžiagos. Į tas paskaitas
buvo įtraukiama visa auditorija. Jos buvo labai gyvos ir įsimenamos. Čia
kartu su bendrosios fonetikos pagrindais buvo nušviečiami ir svarbiausi ekspe-
rimentinės fonetikos klausimai. Kadangi bendrosios fonetikos paskaitos buvo
grindžiamos daugiausia bendrinės lietuvių kalbos fonetikos faktais, tad kartu
buvo išeinamas, galima sakyti, ir bendrinės kalbos fonetikos kursas. Įdomu
buvo stebėti profesorių bendrosios fonetikos paskaitų metu. Jis ir kitas dis-
ciplinas dėstė gyvai ir patraukliai, o per bendrosios fonetikos paskaitas dar
labiau pagyvėdavo, ir atrodė, kad jis tiesiog žavisi ta disciplina. Matyt, buvo
labai ją pamėgęs, kai tobulinosi garsiojoje Hamburgo universiteto Fonetikos
laboratorijoje. Bendrosios fonetikos literatūros lietuvių kalba anuomet ne-
buvo (tiesą sakant, ir dabar dar nėra). Profesorius, matyt, pats naudojosi ir
studentams rekomendavo daugiausia tokius fonetikos veikalus: H.Gutzmanno

"Physiologie der Stimme und Sprache" (1921), G. Panconcellio-Calzios "Experimentelle Phonetik" (1921), to paties autoriaus — "Die experimentelle Phonetik in ihrer Anwendung auf die Sprachwissenschaft" (1924) ir P. Roussetot "Principes de phonétique expérimentale" (1924).

Be to, A. Salys buvo parengęs ir mums skaitė originalų baltų kalbotyros įvado kursą, kuris labai skyrėsi nuo K. Būgos darbų baltų kalbotyros klausimais. Tam tikra to kurso dalis vėliau buvo skelbiama "Lietuviškojoje enciklopedijoje".

Studentus labai sudomino jau minėtas kursas apie kalbotyros faktų panaudojimą dėstant kalbą mokykloje. Tai buvo visiškai naujas ir originalus dalykas, kuriuo buvo norima pagyvinti ir pagilinti lingvistinės minties skiepimą jau gimnazijos mokiniams. Tas dalykas buvo ypač aktualus studentams lituanistams, nes daugelis jų iš universiteto išeidavo dirbti į mokyklas.

Kiekvieno A. Salio dėstomo didesnės apimties dalyko egzaminas pareikalaudavo iš studento ypatingai rimto ir kruopštaus darbo, nes profesorius, visuomet draugiškai ir demokratiškai bendraudamas su studentais, per egzaminus kartu buvo ir labai reiklus. Tiesa, tokių nepaprastybių, kokių būdavo laikant, pavyzdžiui, J. Balčikonio dėstomo bendrojo lietuvių kalbos kurso egzaminą, čia nepasitaikydavo.

J. Balčikoniu visas egzaminuojamųjų būrys pirmiausia turėdavo parašyti jo duota tema rašinį, ir tik po to buvo leidžiama užbaigti egzaminą žodžiu. Bet tą leidimą gaudavo labai mažas egzaminuojamųjų skaičius: maždaug iš 60 rašiusiųjų galėdavo baigti egzaminą žodžiu 2–3 studentai. Kiti turėdavo laikyti pakartotinai, daugiausia po keletą sykių. Dėl tokios egzaminų praktikos J. Balčikonis, pirmiau dėstęs Humanitarinių mokslų fakultete, susilaukė net studentų protesto, kuris, veikiausiai ir bus lėmęs jo išėjimą iš to fakulteto.

A. Salio dėstomų dalykų egzaminai vykdavo tik žodžiu. Kokių pagal laiką griežtai ribojamų egzaminų sesijų, galima sakyti, nė nebuvo: nenorint, negalint laikyti arba neišlaikius nustatytu laiku egzamino, buvo nesunku su dėstytoju susitarti laikyti jį kitu laiku. Bet norint gerai pasiruošti egzaminui tekdavo vien tam reikalui skirti mažiausiai visą mėnesį, absoliučiai atsisakius bet kokių kitų darbų ar pramogų. Kartais ir šitaip pasiruošus nepavykdavo iš karto gauti geriausią pažymį. Atsimenu, kruopščiai pasiruošęs dialektologijos egzaminui, visiškai pasitikėdamas savim, beveik valandą atsakinėjau į klausimus iš dialektologijos. Pasiūlė man tik ketvertą. Susijaudinęs paprasčiau leisti perlaikyti egzaminą rytoj ir pasigailėjau, nes pamačiau egzaminuotojo veide lyg ir nepasitenkinimą. Iš tikrųjų, kaip drįsau į tokį siūlymą atsakyti kitaip nei kiti studentai! Vis dėlto man buvo leista rytoj perlaikyti egzaminą, bet buvau klausinėjamas dar ilgiau ir gavau penketą. Reiklus buvo mano mokytojas, bet jis ir iš savęs ne mažiau reikalavo ir ateidavo į paskaitas ar pratybas nepaprastai puikiai pasiruošęs.

A. Salio 1930–1939 m. veikla nesiriboja vien lituanistikos disciplinų dėstymu Vytauto Didžiojo universitete. Būdamas nepaprastai gyvas ir energingas mokslininkas, jis daug prisidėjo prie Lietuvių kalbos draugijos atgaivinimo ir "Gimtosios kalbos" laikraščio įsteigimo. Toji atgaivintoji Draugija ir laikraštis suvaidino nepaprastai svarbų vaidmenį lietuvių tautos ir kalbos kultūros istorijoje. Tie du mūsų kultūros reiškiniai (draugija, o ypač laikraštis) rado didelį atgarsį Nepriklausomos Lietuvos inteligentijoje. A. Salys buvo vienas

aktyviausių Kalbos draugijos narių bei vadovų ir "Gimtosios kalbos" redaktorių bei bendradarbių.

Kalbos draugijos narių posėdžiai daugiausia ir vykdavo A.Salio vadovaujamoje Fonetikos laboratorijoje. Universitete teko ne sykį vakarais matyti veikliausius Draugijos narius prof. P.Avižonį, mokytoją J.Talmantą, pulkininką J.M.Laurinaitį, P.Skardžių ir kitus skubant į Draugijos narių susirinkimus ar valdybos posėdžius kur buvo sprendžiama daugybė terminologijos ir kalbos praktikos klausimų. A.Salio nuomonę ir jo autoritetą ty susirinkimų ir posėdžių dalyviai labai vertino. Tai ne sykį yra paliudijęs mano buvęs mokytojas J.Talmantas, uolus Kalbos draugijos narys.

A.Salio straipsniai (pvz., apie dvikamienius lietuvių asmenvardžius), jo trumpi, nepaprastai apgalvoti atsakymai į skaitytojų klausimus, terminologiniai nurodymai ir kt. labai pagyvindavo ir praturtindavo "Gimtosios kalbos" laikraščio numerius ir patraukdavo skaitytojus, kurių vien prenumeratorių buvo 10 tūkstančių.

A.Salys tuo pat metu daug rašė "Lietuviškajai enciklopedijai". čia prieš šešiasdešimt metų paskelbti jo straipsniai (pvz., apie baltų kalbas ir tautas) nepraranda didžiulės mokslinės reikšmės ir mūsų dienomis. Tiesiog nuostabą kelia Kauno laikotarpiu paskelbtų A.Salio straipsnių gausumas, tematikos įvairumas, turinio gilumas. Jo kalbinių straipsnių apstu, galima sakyti, visuose prestižiniuose to meto moksliniuose žurnaluose, leidiniuose, laikraščiuose ("Archivum Philologicum", "Atheneum", "Židinyje", "Naujojoje Romuvoje", "Tautos mokykloje", "Lietuvos aide" ir kitur). Bet svarbiausia tai, kad visi A.Salio straipsniai ir kiti darbai, kaip ir jo skaitytos paskaitos, ne tik mokliškai labai pagrįsti, bet kartu labai aiškūs, suprantami, skaitytojui lengvai prieinami. Juose nerasime nutylėjimų, minties neaiškumų ar neišbaigtumų, kurių kartais apstoka kity, ypač jaunų mokslininkų, darbuose. A.Salio raštų kalba, kaip ir aukščiau minėtoji jo kalbėsena paskaitų ar pratybų metu, tiesiog pavyzdinė. Be jokios abejonės, šalia K.Jauniaus, A.Baranausko, J.Jablonskio, K.Būgos, J.Balcikonio, P.Skardžiaus jis iškyla kaip tikras lietuvių kalbotyros klasikas.

A.Salio veiklos Kaune platumą ir įvairovę rodo dar ir tai, kad jis buvo Valstybės Tarybos patarėjas terminologijos klausimais, bendradarbiavo su teisininkais, taisydamas teisės kodeksų kalbą, daug dirbo kaip Vidaus reikalų ministerijos Pavardžių komisijos narys. Buvo vienas veikliausių lietuvių pavardžių rinkimo ir surašymo organizatorių. Studentų talkinamas, kartu su Pavardžių komisijos sekretoriumi M.Jurkynu jis sudarė pavardžių kartoteką, pagal kurią buvo parašyta ir apginta keletas jo vadovaujamų diplomantų diplominių darbų iš pavardžių srities. Pagal tą pačią kartoteką jo rūpesčiu ir pastangomis buvo sudarytas visų surinktų pavardžių žodynas. A.Salys, M.Jurkyno padedamas, tą žodyną sukirčiavo, nurodydamas paradigmas, ir visą suredagavo. Remiantis ketvirtajame dešimtmetyje talkos būdu surinktais ir patikrintais duomenimis, Pavardžių žodyne skaitmenimis buvo pažymėta, kur tos šeimos gyvena. A.Salys daugiau už kitus kalbininkus rūpinosi pavardžių atlietuvinimu, todėl Pavardžių žodyne prie suslavintų pavardžių buvo pateikta kartais net po keletą lietuviškų atitikmenų (variantų), kuriais lengva pakeisti suslavintą pavardę. Beje, ir pati minėtoji Pavardžių komisija daugiausia A.Salio rūpesčiu buvo įsteigta ruošianti pirmiausia pavardžių atlietuvinimui, kurio dėl okupacijos ir karo nepavyko įgyvendinti. Dėl ty pat priežasčių nespėta paskelbti ir jo suredaguoto Pavardžių žodyno, kurio rank-

rašti liko Lietuvių kalbos institute. Vos atgavus Vilnių, A.Salys organizavo Vilniaus krašto vardyno rinkimą ir tikrinimą. To darbo rezultatas buvo spaudai parengtas Vilniaus krašto vietovardžių žodynas, kurio spausdinimą taip pat sutrukdė karas ir kurio rankraštis irgi tebėra Lietuvių kalbos institute.

Be A.Salio pagalbos neišsivertė net ir prekybos srities specialistai. Jis ypač daug kruopštaus darbo įdėjo į 1938 m. išėjusią L.Dargio "Prekybinę korespondenciją", kurios gale pridėtas rūpestingai parengtas, galima sakyti, pirmas lietuvių terminologijoje prekybos terminų žodynelis. Tik A.Salio darbo dėka toji knyga anuo metu buvo geriausias bei moderniškiausias vadovėlis, padėjęs tvarkyti prekybininkų kalbą. Matydamas, kad bažnytinėje kalboje iš seno dar daug kur likę nemaža negerovių, jis ir čia nuveikė reikšmingą darbą: kalbiniu požiūriu suredagavo kanauninko A.Sabaliausko maldaknygės "Šloviname viešpatį" antrąjį leidimą (1938). Tai geriausia iki šiol išlikusi maldaknygė.

Jau vien čia kalbamo laikotarpio A.Salio veiklos apžvalga akivaizdžiai rodo jį buvus ne tik žymų mokslininką, bet ir didžiai produktyvų kalbos praktiką, gyvai atsiliepdavusį į kiekvieną kalbos gyvenimo aktualiją. Net kariuomenėje tarnaudamas jis rado laiko pasirūpinti automobilininkų (kurių anuomet dar tik mažumėlė tebuvo) vartojamais terminais. Jo sudaryti šios srities terminai yra išlikę.

Keletą metų bendraudamas su A.Saliu kaip jo studentas, diplomantas. Šiaip nuolat susidurdamas su juo, ypač tada, kai jis dirbo Kaune, tariausi galįs pasakyti keletą žodžių ir apie jį kaip žmogų, kaip asmenybę. Pirmiausia jis buvo visiems prieinamas, draugiškas, pasiruošęs kiekvienam padėti, nuoširdus, tikras demokratas ir humanistas, didis lietuvis patriotas. Susitikdamas su juo 1940 m., per pirmąją bolševikų okupaciją, jauste jaučiau, kaip jis sielojasi ir liūdi dėl Lietuvos ištikusios tragedijos; kartu supratau, kad nepraradęs vilties dėl Lietuvos ateities; jis ir tada manė, kad ne visi bolševikų į valdžią įtraukti lietuviai yra pasidavę Maskvai. Atsimenu jo žodžius, pasakytus apie agronomą M.Mickį: "Mickis joks komunistas" (vadinas, teigiamas asmuo). Apie A.Salio politines pažiūras galima spręsti jau vien iš to, kad studentai ateitininkai visada sulaukdavo jo palankumo ir pritarimo.

A.Salio patriotizmą, jo politinį apsisprendimą ypačiai ryškiai rodo štai ir tokie faktai. Didžiai trūkstam pokario metais Lietuvos aukštosioms mokykloms lituanistikos disciplinų dėstytojų, o Mokslių akademijai — akademikų, komunistų valdžia stengėsi susigrąžinti iš Vokietijos P.Skardžių. Kaip yra pasakojęs man A.Venclova, jo net du kartu valdžios nurodymu važinėta tuo reikalu pas P.Skardžių į Vokietiją ir kalbinta jį grįžti į akademiją ir universitetą. Abu tie susitikimai buvę nesėkmingi: P.Skardžius kategoriškai atsisakė grįžti. Pagaliau kitas to meto komunistų veikėjas G.Zimanas dar keliolika metų prieš mirtį man yra pasakojęs, kad po nesėkmingų A.Venclovos pastangų buvęs nuvykęs tuo pačiu reikalu net į Vašingtoną ir ten, pavaišinęs savo draugą P.Skardžių restorane pusrytėliais, dar kartą kalbinęs jį grįžti dirbti į Lietuvą. Bet šis nė girdėti apie tai nenorėjęs.

Tuo tarpu A.Salio komunistų valdžia niekad nepasigedo. Priešingai, pokario metais tapęs uoliu partijos nariu Kauno universitete dirbęs R.Mironas man kartą yra pareiškęs, kad jei A.Salys nebūtų buvęs pasitraukęs į Vokietiją,

ją, tai ji būtų reikėję ištremti į Sibirą. Žinoma, toks mano mylimo mokytojo A.Salio traktavimas negalėjo manęs tuo metu nejaudinti ir nepykinti, bet, žinodamas, ką būtų reiškęs mano protestas, turėjau susivaldyti ir tylėti, ypač todėl, kad tuo metu visiems Kauno universiteto dėstytojams ir studentams labai gerai buvo žinoma pernelyg jau uoli R.Mirono tarnyba partijai ir jos institucijoms.

Jau vien čia iškeltų faktų visiškai pakanka, kad suprastume, jog A.Salio apsisprendimas pasitraukti, kol tai įmanoma, į Vakarus laidavo jam ir jo šeimai laisvę ir gyvybę. Čia, galima sakyti, Dievo ranka išgelbėjo jį nuo tokio baisaus likimo, kokio susilaukė daugelis įžymių Lietuvos mokslininkų (pvz., P.Dovydaitis, L.Karsavinas, M.Reinys, V.Sezemanas, A.Žvironas, A.F.Jurskis ir kiti), kurių didžioji dalis didvyriškai žuvo lageriuose ar kalėjimuose ir tik vienas kitas, visiškai nukankintas, mirė grįžęs Lietuvoje.

A.Salys nepaprastai mylėjo Lietuvą, Žemaitiją, savo tėviškę, visus lietuvius. Vasaras jis daugiausia praleisdavo arba keliaudamas po Lietuvą ir tirdamas tarmes, arba tėviškėje (Reketėje). Buvo puikus bitininkas, turėjo daug bičių, kūrė bitininkystės terminiją. Dabar, kada jau nemažai metų nebėra jo gyvųjų tarpe, kada yra išėję iš spaudos jo Raštų tomai, dar labiau aiškėja, kokią didelę asmenybę turėjo Vytauto Didžiojo universitetas, koks nuostabus žmogus dirbo atkurtame Vilniaus universitete ir koki puikų profesorių baltistų ir komparatyvistų po karo buvo gavę Vokietijos, o vėliau JAV universitetai. Čia būtinai reikia pasakyti, kad A.Salys, ir užsienyje dirbdamas, uoliai tarnavo Tėvynei Lietuvai, visu savo gyvenimu ir darbu jis garsino pasaulyje Lietuvos vardą ir tuo prisidėjo prie Nepriklausomybės iškovojo.

Jau bus kelios dešimtys metų, kai tik aš prisimenu dar gimnazijoje gautas pamokas ar universitete išklaustas paskaitas arba skaitau ką nors apie M.Valančių bei jo kūrybą, mano sąmonėje tarsi savaime iškyla ir šviesus A.Salio vaizdas. Ir manau, kad tokios asociacijos pagrindas yra pirmiausia tai, jog tie du mūsų kultūros švyturiai yra gimę ir augę, kad ir ne vienu metu, bet artumoje — tame pat Salantų valsčiuje (vienas — Narsėnuose, antras — Reketėje). Kai tik pravažiuoju traukiniu Plungės stotį, jau daug metų kiekvieną kart prisimenu jauną, sportiškai apsirengusį savo mokytoją A.Salį, laukiantį su motociklu traukinio važiuoti į Kauną. Tokį aš esu jį matęs studentas būdamas ir sustodamas čia pakeliui į Notėnus, kur atostogavau. M.Valančiaus, A.Salio vardai mano sąmonėje visada asocijuojasi su S.Daukanto, L.Ivinskio, Žemaitės, Lazdynų Pelėdos, Šatrijos Raganos ir kity didžiųjų žemaičių vardais, taip pat su visa nuostabia Žemaičių žeme ir jos žmonėmis. O tai savo ruožtu sukelia tokią mintį: jeigu toji žemė ir žmonės, ištisus šimtmečius trypti ir niokoti dar kryžiuočių, engti baudžiaivos, kankinti ir naikinti caro žandarų ir kazokų, turėjo jėgų išugdyti Tėvynei tokių šviesuolių, kaip čia jau paminėti, ir daugelį kity, tai, be jokios abejonės, Lietuva išsiugdys daug šviesių, dory, pasišventusių žmonių, kurie išves ją į laisvų, demokratiškų Europos tautų kelią.